

A NŐNEVELÉS KÉRDÉSKÖRE MOLNÁR BORBÁLA ÉS ÚJFALVY KRISZTINA „BARÁTSÁG VETÉLKEDÉSÉBEN” ÉS A KORABELI KÖZGONDOLKODÁSBAN

BALOG EDIT OTÍLIA¹

*Hogy a szelíden érző szép nemet
Letiltva minden főbb pályáiról,
Guzsalyra, tőre kárhoztatni szokta
A férfitörvény, vajjon jól van-e?
(Berzsenyi Dániel: Dukai Takách
Judithoz, 1815)*

Tanulmányomban a nőnevelés kérdéskörét középpontba állítva a magyar felvilágosodás korának egy „elfelejtett” szövegét vizsgálva, a korabeli nőképhez szeretnék közelebb kerülni.²

A 18–19. század fordulóján, a kialakulóban lévő irodalmi intézményrendszer sokszínűségében női alkotók is tevékenykedtek, akik sajátos módon keresték a helyüket, megszólalásaik módját, formáját, témavilágát egyaránt. Ebben az időszakban verselt a mai kánon peremén elhelyezkedő Dukai Takách Judit (1795–1836) mellett több olyan poétia, akik sem az akkori, sem a jelenlegi kánonba nem kerültek, kerülhettek be. Ilyen volt többek között Fábián Julianna (1766–1810), a Csokonai Vitéz Mihállyal is leveleket váltó Vályi Klára (1750–1820), Molnár Borbála (1760–1825) és Újfalvy Krisztina (1761–1818).³

Műveik témavilága az életükhöz, lakhelyükhöz, lehetőségeikhez, előképzettségükhöz hasonlóan szerteágazóan változatos képet mutat. Molnár Borbála szövegei alapján – az irodalmi hagyomány szerint – kalózkiadás készült (BÍRÓ, 1998: 284); Újfalvy Krisztina pedig Mezőcsávás, ezzel a Magyar Királyság első tiszteletbeli jegyzőnéjévé vált (Szinnyei). Most a két utóbb említett költőnő munkássága felé fordulok figyelemmel, akik részben eltérő szerepköröket töltöttek be. Molnár – férje halála után – hosszú ideig (1795–1817) volt Mikes Anna grófnő társalkodó- és felolvasónője Erdélyben, levelezést folytatott például Csizi Istvánnal, Édes Gergyellyel, Gvadányi Józseffel,⁴ melyek közül többet publikált. Többek között Ráday Gedeon és Festetics György is elismerte és támogatta a „versben való közlés” (BÍRÓ, 1998: 285) kultúráját. Újfalvy életstílusa meglepő mértékben megelőzte korát, hiszen férjétől, Máté Jánostól hosszú ideig külön élt. Mindketten betöltötték tehát a feleségi pozíciót, gyermekük született, majd eltérő jellegű és hosszúságú házasság után özvegyasszonyokká lettek, azaz az archetipikus női szerepekről mindkettőjüknek volt tapasztalata, bár ezek nagymértékben különböztek egymástól. Valószínűleg nem kerültek

¹ Debreceni Egyetem, Irodalomtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

² Jelen szöveg a Debreceni Egyetem Irodalomtudományok Doktori Iskola keretein belül készülő PhD-dolgozatom része.

³ A költőnőkről Fábri Anna *A szép tiltott táj felé: A magyar írónők története két századforduló között (1795–1905)* (Kortárs, 1996, 33–35) című művében többek között rövid életrajzokat közöl.

⁴ Mindketten a populáris költészet képviselői voltak. Bővebben ír róluk például Bíró Ferenc *A felvilágosodás korának magyar irodalma* (Balassi, 1998, 288–290) című kötetében.

volna kapcsolatba egymással, ha Újfalvy Krisztina nem keresi meg Molnár Borbálát levélben 1796. július 6-án, melyet azért ír, mert Borbála egy művében közölte: csak férfiakkal vált leveleket. Az első levélváltást továbbiak követték, melynek eredménye az első olyan magyar nyelvű kötet publikálása, melyet két női szerző alkotott. A könyv 1804-ben, Kolozsvárott jelent meg *Barátsági vetélkedés, avagy Molnár Borbálának Máté Jánosné asszonnyal két nem hibái és érdemei felől folytatott levelezései* címmel, mely a levelezés mellett Molnár néhány további (alkalmi) versét tartalmazza.

A Molnár által megfogalmazott ajánlás és köszönet gróf Bethleni Bethlen Lászlónak és báró Bornemissza Józsefnek szól. A közönséghez szintén Molnár írja a bevezető sorokat, melyben elsődlegesen Újfalvy Krisztina érdemeit jeleníti meg, a kötet egyik célja az ő nevének és alakjának megismertetése az olvasóközönséggel. Szimbolikus értelemben – mivel Molnár már rendelkezett némi ismertséggel – ő lesz az, aki legitimálja Krisztina jelenlétét az irodalom világában. A *Barátsági vetélkedés*... másik célja „az asszonyi nem hibáinak felfedezése és azoknak megmutatása” (oldalszám nélkül).

A munkában tizenhat levél található, melyek közül tíz prózában, hat versben – páros rímű tizenkettesekben – íródott. A kiadvánnyal foglalkozó szakirodalom szinte kivétel nélkül megemlíti, hogy a témák, értelmezési lehetőségek között szerepel: a nők, ezen belül a költőnői szereplehetőségek leírása (FÁBRI, 1996: 22), a nőnevelés kérdésköre, a boldogság mibenléte, a mindennapi élet problémáinak feltárása, az egymással való civódásuk. Véleményük sok esetben sarkosan ütközött, Újfalvy volt a radikálisabb, újjáítás nyitottabb karakter, míg Molnár Borbála sokkal inkább a keresztény morál talaján állva fogalmazza meg álláspontját. Meglátásom szerint a nők és férfiak egyenlőtlenségét inkább legitimálja, mint-hogy az egyenlőség megvalósulása felé és érdekében tenne (apró) lépéseket. Újfalvy sem lép túl azonban a felvilágosodás hatására a nőnevelést illetően megfogalmazott európai nézeteken.

Célom a *Barátsági vetélkedés*... tematikus egységei közül a nőnevelés kérdéskörének középpontba állítása. Foglalkoztat, hogy a két költőnő milyen tanítást, nevelést, képzettséget és ezek által milyen életstílust és szerepeket tekint megfelelőnek a felnövő lánygenerációk számára.

A kötet teljességre törekvő interpretálásának egyik legizgalmasabb szempontja lehet annak vizsgálata, hogyan alakul ki és milyen eredménnyel zárul közöttük a szócsata a nők szereplehetőségeiről, melynek kiindulópontja – a téma nyomatékos jelenlétét igazolva – éppen az oktatás. A kötetben lineárisan haladva vizsgálom a nők nevelését, taníttatását tárgyaló levélrészleteket. A terjedelmi korlátok miatt nem törekszem minden, a vizsgált szempontot érintő rész elemzésére. A nézeteikről levélben érkező két barát nagy figyelemmel olvassa a másik szövegét, minden felmerülő kérdésre pontos feleletet ad a következő misziszilisen. Ez alól a nőnevelés problematikája sem kivétel.

A tanulásra Molnár utal először első, Krisztinának írott levelében (1796. július), melyben műveltebbnek írja le önmagánál: „Úgy látom Asszonyom, nem vagy itt járatlan, / És a verselésben kezded nem szokatlan: / Mert bár a setétbe nevededtél szintén / De csakugyan többet tanultál Te mint én / Mivel ha tekintem írásod formáját, / Kezed vezér nélkül nem fogta pennáját / Éppen nem, mert minden betű mondja, / hogy oktatásodra volt valaki gondja.” (*Barátsági vetélkedés* 1804: 6–7)⁵

Molnár indítja el a nőnevelésről szóló disputát a kötet negyedik episztolájában: „Írod, hogy a más Nem rekeszt el bennünket / A tudományoktól: de ne mentsd nemünket; / Tudatlanságának nem más kevélysége / Igaz oka, hanem *tulajdon restsége*. / Többnyire az Anyák

⁵ A levelezésből vett részleteket a helyesírás mai szabályainak megfelelően idézem.

igen gondatlanok / Leányuk szívére, s azért tudatlanok. / Karcsú derekukon s bőrükön dolgoznak, / S azt belül formálni nem is szándékoznak. / Elégnek tartják azt, ha szép sima bőre, / Kellemetességet mutat szemre, főre. / Minthogy az ifjak is azon jobban kapnak, / Akin csalogató külső formát kapnak, / Nem is ügyelnek a belső valóságra, / A nemes erkölcsre s szívbeli jóságra.” (*Barátsági vetélkedés...* 1804: 19) A másik nem helyett Borbála saját nemét illeti kritikával, eszerint a nőknek maguknak nem áll szándékukban műveltebbé válni, sokkal nagyobb gondot fordítanak külsejük csinosítására, mint elméjük pallérozására. Nagyon érdekes, hogy a korban és Molnár más műveiben oly’ hangsúlyos erkölcsi nevelés is alárendelt pozícióban szerepel.

Ugyanebben a levélben olvasható a következő részlet: „Nem zárják ők tőlünk el a jó könyveket / Melyek formálhatják a gyenge szíveket.” (*Barátsági vetélkedés...* 1804: 20) Eszerint a férfiak (elvben) biztosítják a tanulás lehetőségét. A szöveg terén túl azonban egyáltalán nem volt realitása Molnár szavainak, hiszen ekkor a Ratio Educationis ellenére sem volt lehetősége a lányoknak, arra, hogy ugyanazt tanulják, mint fiú kortársaik.

„Nem is szükség nekünk mélyen bölcselkednünk / Mert ebben ők elsők, azt meg kell engednünk / [...] / Hiszem, mi oly végre nem is teremtettünk [...] / Hogy a tudományban, mint ők búvárkodjunk / [...] / Ha becses időnket el nem vesztegetjük / S ez az, amely bölcsésé formálhat bennünket / Ha tudjuk s követjük kötelességünket / Úgy mint házastársak, s keresztény asszonyok / Szorgalmatos anyák, s gondos gazdasszonyok” (*Barátsági vetélkedés...* 1804: 20–21) – írja néhány sorral később, melyben elismeri alárendelt voltát, kijelenti, a nőknek eleve elrendelten nincs lehetősége a tudományos pályához. A ház körüli tenni-valók ellátása és a feleségi, anyai, gazdasszonyi szerepek betöltése jelentheti számukra az életcél a tudományos tevékenység vagy a bölcséleti kérdésekről való gondolkodás helyett. A mellett lehetősége Molnár számára fel sem merül, mely nézőponttal a legtöbben egyet is értettek a korban, azaz értelmezhetjük ezeket a mondatokat didaktikus elemként, mely a feltételezett női olvasókban követendő tanácsként funkcionál.

Válaszában Krisztina így ír: „Úgy van, hogy a könyvek piaca szabadra nyitott olvasni tudó asszonyaink előtt: de hát ez többnyire nem fundamentum nélkül rakott épület-e? [...] Helybe hagyom, hogy a leányok tudatlanságának az anyák az okai, de hát vajon az anyák ostobaságának nem az atyák-e kieszközlői? [...] Setétségre kárhoztatják azokat az elméket, melyek kiművelésétől függ mind a férfiak társas boldogságok, mind pedig az egész emberi nemzet leg-épületesebb gyermeki időben való jól formálása.” (*Barátsági vetélkedés...* 1804: 30) Ebből a részletből egyértelműen látszik, hogy Újfalvy más véleménnyel rendelkezik, mint Molnár. Ő a *kárhoztat* szó használatával utal arra, hogy a nők nem azért nem tesznek a műveltség megszerzéséért, mert például a külső szépség fontosabb számukra, vagy maradéktalanul meg vannak elégedve a nekik szánt szerepkörökkel; hanem azért, mert nincs meg a lehetőségük a tanulásra. A nőnevelő intézetekről így ír ugyanebben a levélben: „az országok törvényeinek némely haszontalan cikkelyei [...] okoskodhatnának egy olyan leánynevelő módról, mely által minden hívséges szeretőt, boldogító feleséget s jó anyát nyerhetnének...” (*Barátsági vetélkedés...* 1804: 31) Mindkét idézet azt sugallja, a szerző szerint a műveltség megszerzése mindkét nemet jobba, boldogabbá tehetné.

A tudásnál fontosabb Molnár szerint az engedelmesség. Figyelmet érdemlő, hogy a tudást a hasznossággal, a kötelességek teljesítésével hozza kapcsolatba, mintegy kifejezve egyfajta női, alternatív tudást: „Ami nemünk tudatlanságát illeti, voltak elhiszem eleitől fogva oly’ együgyű anyák, kik a leányoktól az írást tilalmazták, de talán sosem volt oly ostoba, aki a jó könyvek olvasását jóvá nem hagyta volna.” (*Barátsági vetélkedés...* 1804: 38) „Továbbá az is bizonyos, hogy még a legostobább anyák is tudják, ha akarják azon kötelességeket, hogy a házban jók, dolgozók, férjeiknek engedelmesek és gyermekeik iránt

gondosok legyenek. Ez pedig valóságos fundamentuma a jó erkölcsnek.” (*Barátsági vetélkedés... 1804: 39*) A (barokk) vallásossághoz kötődő felfogás az erkölcsi jósnak nagyobb értéket tulajdonít, mint a lexikai tudásnak.

Újfalvy válaszában korábbi állítása mellett hoz újabb érveket: „Mikor ki akarja menteni az asszony az atyákat a leányok tudatlanságok oka alól: akkor elfelejti, hogy a maguknak vett uralkodást az asszony is nekik ítélte; így tehát a nevelés, taníttatás, minden ő rajtok áll.” (*Barátsági vetélkedés... 1804: 47*)

Ugyanitt az anyai tanításról is szól: „Azt állítja az asszony, hogy a leányt tanítsa az anyja: én nem bánom, de csak akkor lehet meg, mikor az anyát is tanították.” Máshol pedig így fogalmaz: „...a tudatlan anyától nem lehet okosságot várni” (*Barátsági vetélkedés... 1804: 77*), illetve „mindenképpen szükséges lenne egy más asszonynevelő módot állítani fel.” (*Barátsági vetélkedés... 1804: 79*). Ebben a szövegrészletben is jól látszik Újfalvy felfogásának korát megelőző modernsége, a lányok tanítását immáron intézményesített keretek között képzeli el, ami által több lány részesülhetne belőle és kiterjedhetne az ország egész területére.

Krisztina továbbgondolja levelezőpartnere olvasást illető álláspontját: „egyezzünk meg asszonyom, hogy együtt minden könyvnek olvasása sem káros, sőt hasznos, de úgy, hogy előbb készítettessék ki a lélek a gyöngynek a gaz közül való kiválogatására” (*Barátsági vetélkedés... 1804: 51*) – azaz alaptudást kíván az olvasónak, mely képessé teszi őket arra, hogy elkülönítsék a hasznos és értékes műveket az értéktelenektől.

„Hogy az ifjú asszony ostoba, annak sem nem a férj, sem nem az atya az oka, hanem tulajdon maga” (*Barátsági vetélkedés... 1804: 62*) – írja Borbála válaszában, ami azt jelképezheti, hogy a nőknek saját felelősségük van a tudásuk felett. Ez viszont a korabeli társadalmi struktúrában egyáltalán nem így volt, magának a szerzőnek sem volt lehetősége a teljes önmegvalósításra, egyes források szerint (Szinnyei) például írni is lopva tanult meg.

A már megemlített vallásosság hangsúlyos jelenlétére utal, hogy Molnár „az okos keresztény vallásnak fundamentumos cikkelyeit” (*Barátsági vetélkedés... 1804: 63*) tanítaná a leányoknak.

Borbála a levelezés harmadik harmadában belátja Újfalvy állításainak helyességét: „a tudatlan anyától nem lehet jót várni. Azt is helybe’ hagyom, hogy felettébb szükséges volna egy okos asszonynevelő módot felállítani: de még attól nemzetünk igen messze van” (*Barátsági vetélkedés... 1804: 95*) – rögzíti immáron a nőnevelés „valóságnak” megfelelő helyzetét.

A nőnevelésről folytatott eszmecsere Krisztina zárja le következő részlettel: „Továbbá nem csak a leánynevelés elintézésében egyezünk mi édes barátném.” (*Barátsági vetélkedés... 1804: 106*)

Az utolsó levelekben egyre inkább a boldogság mibenlétéről írnak egymásnak.

Érdemes összevetni Molnár Borbála és Újfalvy Krisztina elképzeléseit a korabeli társadalomban megvalósítható és megvalósuló nőnevelés körülményeivel. A nyugati országokhoz képest a Magyar Királyság elmaradása ezen a területen is megfigyelhető. Ennek egyik bizonyítéka lehet a tény, hogy még 1783-ban is kérdésként merülhetett fel a nők emberi mivolta, ebben az évben került nyomtatásra a *Megmutatás, hogy az asszonyi személyek nem emberek* című röpirat.

Nagyon szűk az a (nemesi) réteg, amely a 18. század harmadik harmadában, valamint a 19. század elején érdemben kíván és egyben tud cselekedni a női oktatás (teljes) megvalósulásáért és a nagyobb egyenlőség létrejöttéért. Az 1790-es országgyűléshez köthető Bárány Péter kivételnek számító röpirata, mely név nélkül, *A magyar anyáknak az országgyűlésére egybegyűlt ország nagyjai s magyar atyák elejébe terjesztett alázatos kérések* címmel

jelent meg. Ebben az a kérés fogalmazódik meg: engedjék meg a nők számára az országgyűlés üléseinek karzatról történő meghallgatását. Ugyanebben az évben Pálóczi Horváth Ádám röpirata *A magyar asszonyok prókátora, a Budán összegyűlt rendekhez* címmel került nyilvánosságra, mely nagyon szokatlan hangon szól a nők hivatalviselési lehetőségéről, illetve azok hiányának miértjéről: „Ha egy királyné koronát viselhet, s jól is igazgathat, nem látom, miért ne igazgathatna jól, s ne viselhetne mind a törvényes, mind a polgári igazgatásban hivatalokat a koronán túl is.” (OROSZ, 1962: 22)

A felvilágosodás korai szakaszában azt ismerték fel, hogy a nők oktatása, műveltsége a születendő gyermekek tanítása és fejlődése miatt jelentős. Ennek a két költő levelezésben betöltött szerepéről korábban szoltam. Bessenyei György *Anyai oktatás* (1777) című szövegében egy anya ír leányának életvezetési tanácsokat levélformában. Bessenyei „eszménye a hitvesi, családanyai és gazdasszonyi kötelességekhez értő, a társaságban is ügyesen forgó asszony, aki a felvilágosodás szellemében nevelkedett férfi méltó élettársaként mentes a babonától, a vakbuzgó vallásosságtól, mélyebb tudományos műveltségre azonban nincs semmi szüksége” (OROSZ, 1962: 24). Bessenyei tehát határozott különbséget tesz a férfiaknak és a nőknek szánt oktatás között; a nőknek nem szán szerepet a tudományos tevékenységekben, még a nagyobb tudás megszerzésének lehetőségét is kizárja, szükségtelennek tartja.

Bessenyei vélekedésével ellentétben Herepei János (1763–1812) protestáns prédikátor, majd kolozsvári teológia professzor szokatlanul modern nézeteket vallott: elvetette Rousseau nézeteit, a lányoknak a fiúkéhoz hasonló iskoláztatást tartott megfelelőnek; mely túlmutatott (volna) a hagyományos valláson alapuló oktatáson, szerepet szánt (volna) a természettudományos gondolkodásuk fejlesztésének, és támogatta a nők hivatalviselését, sőt az orvosi pálya képviselőiként is el tudta képzelni őket. Teleki Polixéna temetési szertartásán visszatérő elemként a következő mondat hangzott el: „siratom az asszonyi nemet, az asszonyi nemnek szomorú állapotját siratom én” (OROSZ, 1962: 22). A nők hivatalviselésének következményeit így foglalja össze: „akkor asszonyok osztán nem kenyérért és oltalomért mennének férjhez, akkor érdemesebb tárgyak feküvén előttök, elhagynák ezeket a sok apróságokat, melyekkel most csak szükségből bibelődnek, és az ő karakterek abban a mértékben nemesednek, a melyben munkálódó sphaerájok szélesednek” (OROSZ, 1962: 23). Mai szavakkal fogalmazva nagymértékben más életminőséget és tevékenységi kört tételez fel Herepei azoknak a nőknek, akik munkájuk által képesek hozzájárulni a háztartás költségeihez, mint azoknak, akik kizárólag az otthonon belül léteznek.

A „nőkérdés” mind több szépirodalmi szöveg rejtett vagy kevésbé rejtett témájává vált. A nők szerepe kétségbevonhatatlan az új olvasóközönség létrejöttében, hiszen az alkotók jelentős hányada szánta műveit a szépnem képviselőinek.

A *Ratio Educationis* kiadása (1777) előtt az oktatási feladatok legnagyobb hányadát a felekezetek szerinti egyház látta el. Nem létezett általános tankötelezettség, a nemesi származású fiú- és leánygyermekek mellé egyaránt gyakran fogadtak házitanítókat. A Ratio szerint a lányok tanítása az egytanítós falusi, a kéttanítós mezővárosi és a háromtanítós városi iskolákban valósult meg. A lányok három-négy évig tanultak. A tantervben vallási, erkölcsstani, írási, olvasási, számtani ismeretek elsajátítását tűzték ki célként, emellett a német nyelv tanulását szorgalmazták; azaz a természettudományok korabeli eredményei nem képezték részét a tananyagoknak, melyet sokkal inkább a barokk vallásosság, majd a laicizáció határozott meg. Mária Terézia rendeletében nincs külön követelmény a fiúk és a lányok számára, a tankötelezettséget azonban a feltételek hiánya miatt nem vezették be (OROSZ, 1962: 27). 1789-ben ugyan II. József ismét kezdeményezte volna az általános tankötelezett-

ség 6–12 éves kor közötti létrejöttét, ám sok más rendelethez hasonlóan halálos ágyán ezt is visszavonta.

A női szerzetesrendek az ország több pontján működtek (germanizáló) nőnevelő intézeteket: az angolkisasszonyok a budai várban, az orsolyiták többek között Pozsonyban, Nagyváradon, Nagyszombatban voltak jelen. Ezekben az intézményekben kézimunkázni is tanultak a növendékek, mely foglalkozások alatt Fénelon lánynevelésről szóló szövegeit olvasták fel számukra.

1806-ban adták ki a II. Ratio Educationist, melyben a női szerzetesrendek kiemelt szerepet kaptak. A törvény fellépett a koedukáció ellen, társadalmi hovatartozás szerint más tananyagot és eltérő jellegű iskolát szán a növendékeknek. Az alapoktatás része volt a vallásban, az (anyanyelven történő) olvasás, a számtan és a női szerepeknek megfelelő ismeretanyag tanítása. A köznemesi lányok ezeken kívül erkölcsant, helyesírást, tanultak. A főnemesi ivadékok magyar német és francia szerzők műveit ismerték meg, informálódtak a magyar korona országainak történelméről, földrajzáról (OROSZ, 1962: 29). A második Ratio sem tartalmazott természettudományos tantárgyat a leányok számára. Ez a rendelet egészen 1845-ig volt fontos eleme az oktatásnak. A protestáns iskolák nem vették át a katolikus szemléletű Ratio előírásait, nekik szándékukban volt természettudományos tárgyak tanítása.

Kiemelkedő evangélikus leánynevelő intézet működött ekkoriban többek között Lőcsén, Eperjesen és Szarvason, mely felsőbb leányosztályok részben Schedius Lajos 1806-os elképzeléseinek eredményeként valósulhattak meg. A természettudományos matéria a tanrend részét képezte (OROSZ, 1962: 32). Az eperjesi intézmény kiemelkedő vezetője volt – a Herepei Jánoshoz hasonlóan újszerű nézeteket valló – Sennovits Mátyás (1763–1823). Véleménye szerint az oktatás a társadalmi problémák csökkenését eredményezi, támogatta a nők munkavállalását is. Tessedik Sámuel szarvasi intézménye 1780-tól 1806-ig működött. Itt az elméleti ismereteket gyakorlati tudás egészítette ki, a fiúk és a lányok azonos tanmenet szerint haladtak, később az első tanítónőket ez az intézet nevelte. A korszerű iskola nem található követőre a 19. század folyamán, mellyel a leányokat hosszú időre megfosztották a magas színvonalú tanulás lehetőségétől. Az állami és egyházi fenntartású intézmények mellett magánkézben lévő leánynevelő iskolák is működtek.

Az érettségi bizonyítvány megszerzését 1883-ban engedélyezték a nők számára.

Összefoglalva megállapíthatónak vélem, hogy Molnár és Újfalvy nézetei, szempontjai nem álltak távol a korabeli közgondolkozástól, hiszen mind az anyák nevelő szerepét, mind pedig a nőnevelő intézetek működését és a hivatalviselés lehetőségét célként jelölték meg levelezésükben. Újfalvy Krisztina haladó nézetei és az evangélikus iskolák céljai között például nagymértékű hasonlóság van: a lánygenerációk tudásának és boldogságának egyaránt forrása az iskola. A kutatás további fázisában érdemes lesz összevetni a magyar nőnevelés helyzetét, továbbá Molnár és Újfalvy nézeteit a Magyar Királyságon kívüli területek nőnevelési rendszerével.

IRODALOM

Szövegkiadás

MOLNÁR–ÚJFALVY 1804

MOLNÁR Borbála–ÚJFALVY Krisztina: *Barátsági vetélkedés, vagy Molnár Borbálának Máté Jánosné asszonnyal két nem hibái és érdemei felől folytatott levelezései*. Kolozsvár, 1804.

Szakirodalom

BÍRÓ 1998

BÍRÓ Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Balassi, Budapest, 1998.

FÁBRI 1996

FÁBRI Anna: „*A szép tiltott táj felé*”: *a magyar nőírók története a két századforduló között (1795–1905)*. Kortárs, Budapest, 1996.

OROSZ 1962

OROSZ Lajos (szerk.): *A magyar nőnevelés úttörői*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.

SZINNYEI 1891–1914

SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái I–XIV*. Hornyánszky, Budapest, 1891–1914. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>